

province, experience of public organizations, initiatives of public men in networking womanish middle educational establishments.

Key words: state public management, women's education, zemstvo, women's schools, public initiative.

УДК 37.035.3

Слюсаренко Н.В.

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

У статті проаналізовано та узагальнено історико-педагогічну спадщину з питань становлення і розвитку науково-педагогічної думки й освіти в Україні, з історії розвитку освіти дівчат, гендерної проблематики тощо. Особливу увагу зосереджено на джерельній базі з трудового навчання й виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: історія розвитку освіти, науково-педагогічна думка, трудове навчання, трудове виховання, трудова підготовка.

На зламі ХХ – ХХІ століть в Україні на перший план вийшли питання трудової підготовки підростаючого покоління. Це закономірно, адже майбутнє нашої держави значною мірою залежить від ставлення молоді до праці, її готовності до трудової діяльності. Щоб краще жити, треба, передусім, навчити підростаюче покоління наполегливо працювати. Разом із тим, зазначене завдання виконується далеко не повною мірою. Не зважаючи на те, що в загальноосвітніх навчальних закладах України в усі часи намагалися вирішити такі завдання трудового виховання: психологічна підготовка до праці, практична підготовка до праці, підготовка до свідомого вибору професії, проте їх реалізація, на жаль, не завжди була забезпечена належною матеріально-технічною базою, бракувало фахівців, а головне, часом останні діяли недостатньо активно та творчо.

Водночас, роль праці у процесі формування особистості важко переоцінити. Це довели видатні науковці минулого (К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.), а також наші сучасники (А. Вихрущ, М. Левківський, Г. Левченко, В. Мадзігон, Є. Павлютенков, В. Сидоренко, Г. Терещук, Д. Тхоржевський, Б. Федоришин, М. Янцур та ін.).

Усунути зазначене протиріччя можна шляхом звернення до історії становлення в Україні науково-педагогічної думки та освіти, до набутого у попередні історичні періоди досвіду. Зокрема, доцільно вивчити, проаналізувати та узагальнити історико-педагогічну спадщину з трудового навчання й виховання підростаючого покоління, оскільки кожна історична епоха нагромаджувала свій педагогічний досвід з окресленої проблематики.

Мета даної статті – на основі аналізу й узагальнення історико-педагогічної спадщини з питань становлення і розвитку науково-педагогічної думки й освіти в Україні представити історіографію проблеми трудової підготовки підростаючого покоління.

Аналіз існуючої джерельної бази, зокрема представленої в електронному ресурсі координаційно-аналітичного відділу Академії педагогічних наук України та узагальненої в роботах науковців [1-3], дозволяє розподілити її на такі групи: 1) праці з питань становлення і розвитку науково-педагогічної думки та освіти в Україні та її регіонах; 2) праці з історії розвитку освіти дівчат та гендерної проблематики; 3) праці, присвячені проблемам становлення і розвитку в школах України кінця ХІХ – ХХ століття трудової підготовки учнів; 4) праці, що висвітлюють спадщину видатних педагогів, діяльність яких спрямовувалася на організацію ефективної трудової підготовки підростаючого покоління; 5) праці, об'єктом дослідження яких є трудова підготовка учнів у системі загальноосвітніх навчальних закладів зарубіжних країн; 6) праці, присвячені проблемам підготовки вчителя

трудового навчання до професійної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України; 7) результати досліджень науковців із проблем трудового навчання та виховання хлопців і дівчат у сучасних загальноосвітніх школах України.

Кожна з названих груп тією чи іншою мірою дозволяє отримати інформацію не лише про становлення і розвиток освіти, а й про те, які практичні вміння і навички формувалися в учнів, як здійснювалася їхня підготовка до трудової діяльності. Водночас більш детальну інформацію з даного питання містять праці, які віднесено до 3-7 груп. Тому нижче саме на них зосередимо особливу увагу.

Так, до третьої групи включено праці, присвячені проблемам становлення і розвитку в школах України кінця XIX – XX століття трудової підготовки учнів. Виділення цих робіт в окрему групу зумовлене тим, що протягом майже всього названого періоду зміст навчання у школах України передбачав вивчення учнями предметів трудового спрямування. Це відображено в численних історико-педагогічних розвідках. Серед них: дисертаційні дослідження В. Гайдукевич (1991), В. Бондаря (1992), А. Вихруща (1994), С. Дем'янчука (2000), Н. Калініченко (2008), М. Кареліна (2005), Г. Ковальчука (2008), В. Кухарського (1995), М. Левківського (1994), В. Мадзігона (2009), С. Мазуренко (2004), В. Нечипорук (1970), В. Рака (1997), Т. Сороки (2007), М. Хитаряна (1983) та ін.; монографії та посібники А. Вихруща, Н. Калініченко, М. Хитаряна та ін.; численні статті в збірниках наукових праць та історико-педагогічній пресі. У більшості з них зосереджено увагу як на трудовому навчанні, так і на трудовій підготовці школярів у цілому.

Частина історико-педагогічних досліджень, які з'явилися останнім часом, присвячена окремим компонентам трудової підготовки: технічній творчості, економічному вихованню, продуктивній праці тощо. Це роботи О. Белошицького (2007), І. Ковальнової (1996), О. Колодійчука (2009), В. Мадзігона (2009), В. Макарчук (2006) та ін. У них автори акцентують увагу на характерних особливостях, напрямках та провідних тенденціях розвитку технічної творчості дітей та молоді в навчальних закладах України, розкривають зміст і специфіку організації позакласної та позашкільної роботи із техніки, описують досвід організації трудового виховання у школах України різних історичних періодів та ін.

До четвертої групи віднесено дослідження, що висвітлюють спадщину видатних педагогів, діяльність яких спрямовувалася на організацію ефективної трудової підготовки підростаючого покоління. Ця група представлена, передусім, працями А. Макаренка, В. Сухомлинського, Д. Тхоржевського, І. Ткаченка, О. Захаренка та ін., а також науковими роботами, що висвітлюють їхню спадщину. Серед останніх дисертації А. Іванка (2006), С. Карпенчук (2003), О. Максимчук (2002), О. Мельникової (2005), Н. Носовець (2004), Т. Токаревої (2002) та ін., монографії, статті.

Деякі аспекти діяльності видатних педагогів із трудової підготовки молоді висвітлено в дослідженнях В. Бучківської (2004) та Н. Дічек (2005).

У своїх працях дослідники аналізують ієрархію виховних цінностей видатних педагогів, висвітлюють їхні погляди на організацію трудової підготовки підростаючого покоління та досвід організації ними трудового навчання і виховання підростаючого покоління, надають науково обґрунтовані рекомендації щодо використання прогресивних педагогічних ідей та досвіду трудової підготовки в системі сучасної освіти в Україні.

Чимало таких рекомендацій знаходимо й у роботах науковців, які досліджували системи освіти зарубіжних країн. Тому було виділено п'яту групу – праці, об'єктом дослідження яких є трудова підготовка учнів у системі загальноосвітніх навчальних закладів зарубіжних країн.

До них, передусім, слід віднести працю К. Янжул "Рукоделие как предмет обучения в народной школе" (1890). Це одна з перших спроб (після відомих публікацій К. Ушинського) надати цілісну характеристику досвіду трудової підготовки дівчат у закладах освіти європейських країн.

До п'ятої групи включено й наукові роботи, які з'явилися нещодавно. Це дисертації Н. Балацької (2004), Р. Сойчук (2003), Н. Кравець (2007), К. Крашевські (2003), Л. Фаннінгер

(2008) та ін.; монографії, навчальні посібники, наукові статті. Автори названих робіт висвітлюють особливості підготовки учнів до трудового життя, організацію трудового навчання та виховання, профільного навчання, професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах зарубіжних країн кінця ХХ століття.

Багато різноманітної інформації щодо трудового навчання і виховання учнів у зарубіжних країнах надають наукові статті, які вміщено на сторінках педагогічної преси в різні історичні періоди, зокрема в педагогічних та історико-педагогічних виданнях, що виходили друком у ХХ столітті.

Шоста група поєднує роботи, присвячені проблемам підготовки вчителів трудового навчання. До неї відносимо історико-педагогічні дослідження, де висвітлено питання підготовки вчителів природничо-математичного циклу (насамперед, учителів праці) в системі вищої педагогічної освіти України. Серед них дисертації Б. Струганця (1995), Н. Терентьевої (2007), А. Федорович (2008), О. Янкович (1995); монографії та посібники, статті.

Досить чіткі уявлення як про підготовку вчителів трудового навчання в педагогічних вищих навчальних закладах України кінця ХХ століття, так і про трудову підготовку підростаючого покоління можна отримати під час аналізу наукового доробку Д. Тхоржевського. Серед праць науковця знаходимо численні монографії, підручники і посібники з трудового навчання, наукові статті, присвячені висвітленню проблем підготовки вчителів трудового навчання, трудового виховання та професійного становлення підростаючого покоління.

Досвід підготовки вчителів трудового навчання в педагогічних вищих навчальних закладах України висвітлено також у дисертаціях: Н. Алік, Н. Андреева, Ю. Белова, В. Блах, Г. Богатирьова, М. Бондаренко, В. Буринський, Т. Дев'ятьярова, Т. Демиденко, Л. Дубовик, Н. Знамеровська, А. Іванчук, Н. Казьмірчук, О. Калігаєва, О. Кириченко, Л. Козачок, Д. Коломієць, М. Корець, Т. Кравченко, О. Кудря, В. Кузьменко, В. Курок, Є. Кулик, М. Лазарев, Д. Лазаренко, В. Лола, Г. Лук'яненко, Л. Лучкіна, Г. Мамус, Л. Міхеєва, Б. Мурий, В. Назаренко, Л. Оршанський, А. Педорич, М. Пелагейченко, Б. Прокопович, О. Прохорова, Г. Разумна, О. Рогозіна, М. Свіржевський, Б. Сименач, О. Сидоренко, В. Харламенко, С. Цвілик, В. Чепок, В. Юрженко; монографіях та посібниках М. Корця, В. Кузьменка, Є. Кулика, В. Мадзігона, Л. Оршанського, О. Осадчого та ін.; статтях.

Як бачимо, перелік досить великий та різноманітний. У ньому чимало робіт, предметом дослідження яких була підготовка вчителів обслуговуючої праці, однак, це не знайшло відображення в їх назвах. Разом із тим, є дослідження, де йдеться безпосередньо про підготовку вчителів обслуговуючої праці (В. Жигір (2001), Н. Кардаш (2006), З. Кучер (2006), Л. Савка (2002) та ін.).

Сьома група праць містить результати досліджень науковців із проблем трудового навчання та виховання учнів у сучасних загальноосвітніх школах України. Їх можна розподілити на кілька підгруп, а саме:

– праці, присвячені різним аспектам трудового виховання молоді (О. Биковська, В. Близнюк, В. Бударкевич, О. Будник, В. Бурдун, Т. Веретенко, І. Волощук, П. Гороль, Л. Гуцан, Ю. Грицай, А. Даник, Н. Дупак, Я. Кепша, О. Коберник, Ю. Коломієць, І. Косик, Л. Кравченко, С. Лукаш, В. Марушак, І. Матюша, М. Машовець, Г. Мельник, Т. Носаченко, О. Павелкін, Л. Подоляк, Н. Пустовіт, В. Римаренко, Л. Роєнко, Л. Руденко, М. Рябухін, В. Савченко, В. Салієнко, С. Соколовський, А. Терещук, В. Тищенко, І. Ткаченко, Ю. Туранов, І. Уличний, І. Хазан, Н. Шевченко, П. Ярмоленко та ін.);

– дисертаційні роботи, присвячені підготовці учнів до професійного самовизначення (Д. Алфімов, М. Блаґінін, С. Борисова, Н. Даниленко, І. Жерноклєєв, Н. Запорожець, В. Кавецький, О. Капустіна, В. Кисільова, А. Ключко, Н. Ковальська, Ю. Ковбаса, Т. Колісник, І. Кравченко, Л. Кулінеко, А. Кучерявий, В. Люлька, Н. Матяш, В. Мачуський, О. Мельник, В. Мельничук, К. Нестеренко, В. Омельяненко, М. Опачко, Н. Остапенко, Є. Павлютенков, О. Пашенко, І. Петрицин, М. Піддячий, В. Романчук, Т. Становська,

Б. Федоришин, Е. Федорчук та ін.), монографії і посібники: Є.Павлютенкова, М. Тименка, Б. Федоришина та ін.;

– дисертаційні роботи, в яких висвітлено процес трудового та профільного навчання учнів загальноосвітніх шкіл (О. Авраменко, В. Андріяшин, І. Андрощук, Т. Антонів, В. Бербец, О. Ващук, О. Гервас, В. Гетта, Й. Гушулей, С. Ермак, Г. Кондратюк, О. Лихолат, С. Лісова, Л. Луткова, В. Мадзигон, А. Малихін, О. Малишевський, О. Морев, О. Осипов, С. Павх, О. Панчук, В. Перегудова, О. Пінаєва, М. Піщалковська, М. Пригодій, А. Руденченко, В. Савченко, В. Сидоренко, Д. Сігнаєвський, І. Смолюк, Г. Терещук, О. Торубара, І. Цідило, Н. Шиян, Л. Шпак, С. Ящук та ін.), а також монографії та посібники з даної проблематики П. Атутова, Й. Гушулея, О. Коберника, В. Мадзігона, Г. Терещука та ін.;

– праці, предметом дослідження яких є:

- уроки обслуговуючої праці (дисертаційні роботи: Т. Васенок (2002), Г. Ігнатенко (1999), Ю. Кузьменко (2006), Н. Слюсаренко (2001), Т. Тхоржевська (1998) та ін.; монографії та посібники);
- уроки креслення (дисертаційні роботи: Н. Бондар (2006), А. Гедзик (2006), Л. Гриценко (2004), П. Дмитренко (1986), Н. Щетина (2002) та ін.);
- трудова підготовка учнів допоміжних шкіл (дисертаційні роботи: К. Рейда (2003), В. Товстоган (2002) та ін.).

Названі роботи висвітлюють, передусім, різноманітні аспекти трудового навчання та виховання підростаючого покоління в сучасних школах України, разом із тим аналіз їх змісту дозволяє уявити, як саме було організовано трудову підготовку учнів принаймні в кінці ХХ століття, а в окремих випадках і в інші історичні періоди.

Як бачимо, проаналізована під час дослідження джерельна база є досить об'ємною. У ній знайшли широке відображення різні аспекти становлення і розвитку науково-педагогічної думки та освіти в Україні та її регіонах, зокрема трудова підготовка учнів у школах України.

Узагальнену інформацію щодо висвітлення проблем, пов'язаних із трудовою підготовкою молоді, у дисертаціях вітчизняних науковців представлено в таблиці 1. При цьому кожна з них урахована лише один раз. Однак, як наголошує О. Адаменко, досліджуючи розвиток української педагогічної науки, в одній роботі могли розглядатися кілька питань, а тому її можна віднести одразу до кількох напрямів дослідження [1].

Аналіз показників таблиці 1 доводить, що, починаючи з 40-х років минулого століття, кількість дисертацій із досліджуваної проблематики стрімко збільшувалася. Крім цього, урізноманітнювалася їх тематика. Так, у 40-ві роки виконано лише одну роботу, яку умовно можна віднести до вищеназваної проблематики, оскільки вона присвячена висвітленню питань виховання в багатогранній спадщині К. Ушинського, а тому про трудову підготовку молоді в ній згадується лише побіжно. У 50-ті роки захищено сім робіт, в яких напрями досліджень безпосередньо пов'язані з трудовим вихованням, політехнічним та виробничим навчанням школярів. У наступні періоди кількість робіт зростала, а їх тематика охоплювала весь комплекс проблем, які традиційно супроводжують процес підготовки дівчат і хлопців до майбутньої трудової діяльності в умовах загальноосвітньої школи.

Зокрема, починаючи з 50-х років ХХ століття і до сьогодні, вітчизняними науковцями обґрунтовано науково-педагогічні основи трудового виховання; доведено необхідність здійснення у школах трудового виховання учнів та залучення до цієї роботи виробничих колективів і батьків учнів; з'ясовано можливості трудового виховання щодо формування особистості учнів під час урочної, позаурочної та позашкільної роботи, суспільно корисної продуктивної праці, діяльності трудових об'єднань, учнівських виробничих бригад; досліджено проблеми трудового виховання школярів в умовах нових економічних відносин, формування в них підприємливості, підприємницької та господарської культури; окреслено шляхи підвищення ефективності трудового виховання учнів, зокрема засобами художніх ремесел, традицій і звичаїв українського народу.

Таблиця 1.

**Висвітлення в дисертаційних дослідженнях вітчизняних науковців
проблем трудової підготовки підростаючого покоління**

Проблеми, висвітлені в дисертаційних дослідженнях	Роки ХХ століття						Початок ХХІ століття
	40-ві	50-ті	60-ті	70-ті	80-ті	90-ті	
Трудове виховання учнів	1	1	5	7	17	15	12
Політехнічне навчання		3	1		1	2	
Професійна підготовка учнів та профорієнтація		3	1	5	11	12	15
Історія трудової підготовки учнів			1	1	1	7	15
Трудова підготовка учнів			4		1	1	
Трудова підготовка учнів в зарубіжних країнах					1	2	5
Навчання, виховання та розвиток учнів на уроках трудового навчання			1	5	8	10	15
Навчання, виховання та розвиток учнів на уроках трудового навчання (обслуговуючої праці)						6	3
Профільне навчання						1	7
Підготовка вчителів трудового навчання (історико-педагогічні дослідження)						2	
Підготовка вчителів трудового навчання					5	8	34
Трудова підготовка учнів допоміжної школи						1	2
Разом	1	7	13	18	45	67	108

Предметом багатьох досліджень вищезазначеного періоду були також проблеми політехнічного, трудового та профільного навчання школярів України та зарубіжжя, професійна підготовка учнів, різні аспекти профорієнтації та розвитку особистості під час трудової підготовки, підготовка у вищих навчальних закладах учителів праці та ін.

Крім цього, ученими проведено низку історико-педагогічних досліджень, де обґрунтовано роль та внесок вітчизняних та зарубіжних педагогів у становлення й розвиток теорії та практики трудового навчання і виховання школярів; репрезентовано різні аспекти історії трудової підготовки учнів у школах та позашкільних закладах освіти України; розглянуто проблеми підготовки вчителів трудового навчання у вищих навчальних закладах України в історичному аспекті тощо.

Проте, на даний час бракує цілісної інформації щодо організації трудової підготовки дівчат у різні періоди становлення вітчизняної школи. Лише окремі відомості можна знайти як в історико-педагогічних дослідженнях, так і в роботах з теорії та методики трудового навчання, теорії та методики професійної освіти, теорії та методики виховання, теорії навчання, соціальної педагогіки, історії, психології тощо. Поза увагою вчених залишилися питання трудової підготовки дівчат у школах України кінця ХІХ – ХХ століття, тоді як саме в цей період зроблено чимало спроб запровадити та організувати належним чином трудове навчання і виховання представниць жіночої статі. Вищезазначене може стати предметом подальшого наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаменко О. В. Українська педагогічна наука в другій половині ХХ століття: монографія / О. В. Адаменко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 704 с.
2. Академія педагогічних наук України. Координативно-аналітичний відділ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apsu.org.ua>. – Загол. з екрану.
3. Слюсаренко Н. В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця ХІХ – ХХ століття: монографія / Н. В. Слюсаренко. – Херсон: РІПО, 2009. – 456 с.

Слюсаренко Н.В.

ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ ТРУДОВОЙ ПОДГОТОВКИ ПОДРОСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

В статье проанализировано и обобщено историко-педагогическое наследие по вопросам становления и развития научно-педагогической мысли и образования в Украине, истории развития образования девочек, гендерной проблематики и т. п. Особенное внимание сосредоточено на источниках, в которых представлено информацию по трудовому обучению и воспитанию подросткового поколения.

Ключевые слова: история развития образования, научно-педагогическая мысль, трудовое обучение, трудовое воспитание, трудовая подготовка.

Slusarenko N.V.

HISTORICAL ASPECT OF LABOUR TRAINING OF FUTURE GENERATION

The article analyzes and generalizes historic-pedagogical inheritance in sphere of formation and development of scientific pedagogical theory and education in Ukraine, e.g. history of female education, gender problematic, etc. Special attention is paid to labour training of future generations.

Key words: history of education development, scientific pedagogical theory, labour training, labour up-brining, labour preparation.

УДК 371.15: 39

Чикалова Т.Г.

ЕТНОПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М.СТЕЛЬМАХОВИЧА

У статті розкрито проблему етнопедагогічної складової професійної підготовки майбутнього вчителя у науковій спадщині М.Стельмаховича.

Ключові слова: професійна підготовка вчителя, етнопедагогіка, етнопедагогічна складова, наукова спадщина М.Стельмаховича.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна вітчизняна вища школа характеризується спрямованістю на формування духовно багатой, високоморальної, освіченої та творчої особистості, на продовження національних традицій, використання надбань народної педагогіки і культури. Вищезазначене зумовлює необхідність оновлення вимог до професійної підготовки майбутнього вчителя. Провідним у реалізації цих завдань є здійснення наскрізної етнопедагогічної підготовки студентів, бо саме засвоєння базового рівня власної національної культури є основою духовного становлення та розвитку творчих здібностей педагога. Переважною більшістю національних і державних документів про освіту в Україні чітко визначено пріоритетну роль етнопедагогіки у сучасному освітньо-виховному процесі. На сьогоднішній день застосування традицій етнопедагогіки – серед найактуальніших питань педагогічної науки, а етнопедагогічна підготовка вважається одним з нових підходів у системі загальнопедагогічної освіти майбутнього вчителя.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній літературі багато уваги приділяється професійній підготовці вчителя, розроблено її науково-теоретичні та